

*Панковець М.П.,
к.е.н., доцент,
Львівський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»,
м. Львів*

**РЕГУЛЯТИВНА РОЛЬ ДЕРЖАВИ У РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМНИЦТВА:
ПРИДАТНІСТЬ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ДО УКРАЇНСЬКОЇ
ДІЙНОСТІ**

Україна за 25 років своєї суверенності пройшла нелегкий шлях соціально-економічних реформ з метою створення і розвитку сучасної ринкової економіки, яка відповідала б вимогам суспільства і зайняла достойне місце серед інших економік світу. Проте очікуваних результатів досягнуто не було. Найважливішою передумовою для самостійного розвитку української економіки на ринкових засадах є створення діючого конкурентного підприємницького середовища. Виконання цього завдання покладається на державу через увесь спектр її регулятивних функцій.

***Ключові слова:** державне регулювання, підприємництво, неоліберальна концепція, інституційне середовище, приватизація, соціальна відповідальність, малий і середній бізнес, олігархічний капітал.*

Постановка проблеми. Домінуючі технократичні ідеї світової спільноти матеріалізувалися в достатньо ефективних і водночас руйнівних технологіях, що зробило світ особливо вразливим, практично поставило його на поріг чи то глобальних революційних змін, чи то самознищення. В цих умовах кожна точка світу відіграє свою вагому роль, впливаючи певною мірою на світові політичні та економічні процеси. Немає невідкритих земель, нерозвіданих джерел ресурсів, неопанованих можливостей. Ніщо не випадає із цілісної системи світового устрою і підпорядкування. Тим паче, коли мова йде про європейську територію, площею 603628 км² із понад сорокамільйонним населенням, 70% світових чорноземів і багатим переліком інших природних, зокрема мінерально-сировинних ресурсів. Відтак Україна є безперечно цікавим об'єктом для світу з позиції її економічних можливостей. Проте в умовах збереження і нинішнього загострення політичного протистояння Схід-Захід Україна здобуває додатковий важливий статус – пограничної території, на яку поширюються впливи з обидвох сторін. За таких ключових обставин роль української держави,

що має водночас і гарантувати безпеку, і підтримувати стабільність, і тримати вектор до зростання, є дуже важливою і дуже складною.

Дискусії щодо застосування конкретних механізмів державного регулювання до української економіки, що зберегла відверто депресивний виробничий сектор, екстенсивний характер залучення економічних ресурсів, залежність від потоків зовнішніх фінансових надходжень, часто оминають найпринциповіші питання, а саме: які фундаментальні принципи заклала в підвалини економічної системи українська влада. Сьогодні є всі підстави стверджувати, що українська держава не забезпечує виконання жодної з трьох функцій, які часто виділяють, як головні для будь-якої сучасної держави як суб'єкта ринкової економіки: справедливий розподіл, гарантія стабільності, курс до зростання.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Проблематика ефективності державного регулювання, розробки національної стратегії соціально-економічного розвитку країни, формування інституційного середовища для проведення необхідних реформ і розвитку ринкової економіки України досліджується в працях таких видатних українських науковців, як А. Гальчинський, В. Геєць, Я. Жаліло, М. Зверяков, А. Гриценко, А. Колот та ін.

Актуальність дослідження про регулятивні функції держави в Україні є безсумнівною, оскільки ті виклики сьогодення, з якими змагається зараз українське суспільство, торкнулися вже не тільки економічної сфери, а й неспіввимірно важливіших речей – збереження української державності та безпеки українських громадян.

Метою дослідження є обґрунтування тези про суперечливий характер політики державного регулювання що реалізовується в Україні з часу здобуття нею державної незалежності в 1991 році.

Виклад основного матеріалу. Клапті реформ, які впродовж 25 років реалізуються в Україні, не складаються в цілісне полотно і не роблять економіку країни спроможною самостійно розвиватися. Сьогодні Україна, якщо й забезпечує собі самостійно якісь валютні надходження, то тільки на світових сировинних ринках, у першу чергу на ринках сільськогосподарської продукції та чорних металів, а рівень життя її громадян виявляється сьогодні одним із найнижчих в Європі.

В економічній літературі зустрічаються поняття “голландської хвороби” та “ресурсного прокляття”. Вони виникли як означення встановленої закономірності, яка полягає в тому, що вищі темпи економічного розвитку демонструють слабозабезпечені власними економічними ресурсами країни, і, навпаки. Ймовірно цим почасти пояснюється той парадоксальний факт, що Україна, яка на початку соціально-економічних перетворень за багатьма критеріями (динаміка ВВП, виробничий потенціал, природні ресурси, освічені кадри і т.п.) дорівнювала країнам Східної Європи, не змогла ефективно

розпорядитися такою вигідною спадщиною і ризикує сьогодні перетворитися із суб'єкта на арені світової політики на об'єкт торгівлі між зацікавленими державами. Проте більшою мірою така ситуація є наслідком вибраної українською владою національної стратегії соціально-економічного розвитку.

Наукові дискусії щодо проблеми вибору національної стратегії розвитку України та шляхів ринкової трансформації її економіки сьогодні часто зачіпають фундаментальне питання про практичну значущість і причетність до ефективного використання неоліберальної доктрини, що пережила ренесанс на рубежі ХХ та ХХІ століть на тлі тривалого безкризового періоду. Один із видатних інституціоналістів, Дж. Ходжсон висловив таку думку: класична економічна наука «дедалі більше стає інтелектуальною іграшкою, в яку граються заради неї самої, а не задля практичних результатів, необхідних для розуміння економічного світу» [1, с.16]. Реальність виявилася набагато складнішою від прогнозів неоліберальної економічної науки. Країни, які йдуть неоліберальним курсом десятки років, сьогодні демонструють зростання майнової нерівності, почастищення соціальних заворушень, кризові індикатори навіть у випадку тимчасового зростання ВВП.

Держави, що після розпаду соціалістичної системи розпочали ринкові реформи, взяли орієнтири на апробовані світовим досвідом макроекономічні моделі. Втім за результатами цього реформування, зокрема в Україні, можна зробити висновок, що національна стратегія соціально-економічного розвитку не може бути консервативною, вона мусить бути інноваційною, мусить враховувати накопичене національне ціннісно-інституційне багатство. Стосовно розвитку підприємницького середовища, то держава має стати його генератором, формувати структуру переваг і стимулів суб'єктів підприємницької діяльності, сприяти координації їх дій, знижувати рівень невизначеності, визначаючи певні обмеження у виборі економічних суб'єктів і впливаючи через ці обмеження на їх раціональну поведінку.

В Україні ж процес формування нового інституційного середовища переніс із радянського минулого подвійність інституційної структури. За часів комуністичної влади, з одного боку, діяли одні норми та правила, проголошені державою згідно з її ідеологією та формально обов'язкові для всіх членів суспільства, з іншого – норми і правила, якими керувалися в повсякденному житті і які не співпадали з офіційними. Офіційні інститути суперечили господарським реаліям. Наслідком цього стало формування особливих ментальних характеристик, які не вписуються в обрану національну стратегію розвитку на ґрунті неоліберальної доктрини.

Невід'ємною ознакою неолібералізму є *status quo* ключової вимоги щодо збереження громадянських свобод, у тому числі економічних. Водночас цивілізаційний прогрес був би неможливим, якби втілення

цієї вимоги відбувалося без розуміння, виховання і забезпечення в практиці економічної та соціальної відповідальності кожного суб'єкта, який на своєму місці щоденно приймає самостійні рішення. Відтак однією з отих набутих українцями ментальних характеристик стало спотворення розуміння своєї відповідальності перед суспільством - індивідуальної, корпоративної, державної. На наш погляд, глибинною причиною системної кризи, в якій опинилася Україна, є в першу чергу слабка соціальна відповідальність державних структур. Унаслідок цього сталося істотне відчуження інтересів владної еліти від інтересів суспільства, широко розповсюдилася і глибоко вкоренилася корупція. Науковці стверджують, що Україну можна назвати унікальною, зважаючи на дуже низький запас соціального капіталу, що історично склався (соціальний капітал обумовлений згуртованістю нації на ґрунті довіри людей до влади, інших інституцій, один до одного і т.п.) [2,с.15].

У таких умовах лібералізація перетворюється на автономізацію, за якої діяльність економічних суб'єктів набуває характеру індивідуального виживання [3,с.44]. Підприємницька діяльність використовує надані їй свободи, але й має зважати на створені для неї обмеження. У цьому зв'язку бачиться ще одна масштабна проблема. Для того, щоб держава могла виступати арбітром і контролером для приватного бізнесу, вона має бути відокремлена від нього. В Україні ж створено систему, в якій очільники державних служб є прихованими, або й не прихованими від суспільства олігархами. Таку ситуацію можна означити як інституційну пастку для суспільства, з якої воно не здатне визволитися в цивілізований спосіб. Підвалини цієї ситуації було закладено в 90-их роках минулого століття, коли втілювалися в життя програми державної приватизації.

За підсумками реформ державного сектора економіки 50,2% об'єктів державної власності було приватизовано шляхом подрібнення господарських комплексів, після чого ефективність їх діяльності стрімко впала. 70% приватизованих підприємств набули нового власника з використанням позаконкурсних процедур, що також ставить під сумнів мотивацію цих процесів. Держава продовжує виступати власником значної частини економічних активів, серед яких переважають або збиткові, або стратегічні підприємства, але існуюча система управління не забезпечує їм ні інноваційного розвитку, ні ефективного функціонування. Також варто відзначити, що Україна в оцінці захисту прав власності належить до країн, що мають наднизькі показники, поряд із найбільш несприятливими країнами Африки, Азії і Латинської Америки. Індекс захисту прав власності в Індексі економічної свободи впродовж усіх років незалежності України мав значення, що майже в два рази нижчі від середніх значень серед 183 країн світу [4, с.40]. Тим часом американські дослідники виявили, що суспільства, де строго дотримуються норм закону та захищається приватна власність і

ринковий розподіл ресурсів, зростають у 3 рази швидше й в 2,5 рази ефективніше, ніж суспільства, в яких ці вимоги не виконуються [1,с.19].

Ідеологи українських ринкових реформ мали на меті створити модель ринкової економіки з розвинутими конкурентними відносинами, які забезпечать ефективний розподіл і використання ресурсів, економічне зростання, широкі міжнародні економічні зв'язки з рівноважним платіжним балансом, стабільну бюджетну і монетарну системи. Парадоксальним чином наслідком цього реформування стала система принципово іншого характеру, в якій жодне з поставлених питань не було вирішене.

На наш погляд, причини цього слід шукати в наступному. По-перше, реформатори без достатнього розуміння поставилися до вихідних умов формування національної економічної системи, тобто хибно оцінили потенцію радянського господарства, звівши всю відмінність між підприємствами радянського типу і ринковими фірмами до того, що перші працюють в умовах державної власності і директивних планів, а другі – в умовах приватної власності і ринкового саморегулювання. В дійсності радянські підприємства і вся структура їх взаємозв'язків, включно з регіональними розташуваннями, обсягами потужностей, прив'язкою до ресурсних постачальників ніколи не були самостійними господарюючими суб'єктами. Їх індивідуальне відтворення було неможливе без участі держави. Відтак зміна правового статусу і набуття нових власників у результаті приватизації без належного інституційного середовища не могли призвести до істотних змін у діяльності приватизованих підприємств. Нові власники не змогли перенести правила ринкового менеджменту на підприємства, які вимагали докорінного перетворення як своєї внутрішньої структури, так і взаємовідносин із економічним середовищем [5.с.9]. На інноваційні програми в довгостроковій перспективі в умовах політичної і економічної невизначеності, які завжди відчувалися в державі, не зважаючи на задекларовані українською владою цілі і принципи, нові власники готові не були. Тому ринкового прориву не сталося. Врешті решт, найвищий рівень концентрації фінансових ресурсів сформувався тільки в галузях, які базуються на виснажливому використанні природних ресурсів при символічних ставках рентної плати за спеціальне природокористування. Так виник олігархічний капітал у сфері видобування та первинної переробки природних ресурсів, найбільше мінерально-сировинних, який став істотним дестимулятором інноваційної модернізації як самих видобувних, так і переробних галузей [6.с.7]. Такий підхід власників великого сировинного бізнесу в Україні призвів до того, що вітчизняна металургія без необхідних інноваційних зрушень перестала бути конкурентною на світових ринках. До прикладу, якщо з 2001 по 2008 рік, у якому глобальна фінансова криза остаточно переломила ситуацію, динаміка експорту

недорогоцінних металів була зростаючою, і показник експорту в 2008 році становив 27, 6 млрд. дол., то в 2009 році він вже склав 12, 8 млрд. дол., а в 2015 – 9,5 млрд. дол. [6.с.11].

Іншою важливою галуззю українського підприємництва є сільське господарство. Але й тут паліативність реформ, що передусім проявляється в законсервованому перерозподілі земель сільськогосподарського призначення і пролонгації з року в рік мораторію на їх вільний обіг, призводить до виснажливого використання родючих земель і поступового їх поглинання великими корпоративними утвореннями. Не зважаючи на це, сільське господарство в Україні в 2015 –2016 роках стало основною галуззю, що формує доходи національної економіки. Так, у 2015 році аграрії створили 12% ВВП країни, що лише на 2,5% менше питомої ваги роздрібної і гуртової торгівлі сумарно [6.с.10]. Сумнівні загалом успіхи українського великого бізнесу є ще менш привабливими з огляду на те, що отримувана ним природно-ресурсна рента і прибутки не інвестуються в українську економіку, а просто виводяться в офшори.

Другою причиною формування сучасної моделі української економіки стала відмінність між декларованими й істинними мотивами влади, яка не була зацікавлена в створенні прозорого, конкурентного ринкового середовища. Українська правляча еліта в дійсності насамперед прагнула конвертації своєї влади у власність. Із цією метою відбувалася законотворчість і приймалися надважлива для суспільства стратегічні рішення. Результатами цього стали тотальна корумпованість (Україна називається сьогодні фаховими експертами країною №1 за розповсюдженням корупційних схем, і водночас країною з найбільшою кількістю антикорупційних установ у Європі), тінізація економіки, величезне майнове розшарування, що призвело до пікового загострення соціальної напруги і, як наслідок, відкритого конфлікту між суспільством і владою в 2014 – 2015 роках, який переріс у гібридну війну на сході України.

Третьою причиною того, що підприємницький сектор в українській економіці не виконує всієї повноти функцій, є помилки, які мають і мали місце при проведенні реформ. У цьому питанні можна налічити не один пункт, але одним із найважливіших є, на наш погляд, те, що не можна було розпочинати масову приватизацію великого виробництва без створення інституційного середовища для розвитку малого і середнього бізнесу. Як зазначає А. Гальчинський, “великий капітал в органічному поєднанні з малим і середнім бізнесом може стати основою реальної суверенності національної економіки”[3.с.46]. Малі і середні фірми виконують в економіці дуже важливі завдання, серед яких є, передусім, забезпечення ринку праці робочими місцями, заповнення тих ніш у галузевій структурі економіки, які не займає великий бізнес (сфера послуг, несерійне виробництво, торгівля, тощо). До того ж, вони

істотно підтримують діяльність великих підприємств, зменшуючи для них рівень ризиків, трансакційні та різні непродуктивні витрати. Сектор малого і середнього бізнесу створює соціальну безпеку для суспільства. Як показує досвід, приватна власність без конкуренції є більш шкідливим явищем, ніж державна власність у конкурентній економіці. Нелегітимна система інституційних відносин, яка склалася в Україні, підпорядкувала собі нові інститути ринкового регулювання, перетворивши їх або на інструменти збагачення для державних чиновників, або на безглузду декорацію [5.с.11-12].

Висновки. Отже, можна стверджувати, що системне ринкове реформування і формування підприємницького сектора в економіці України зазнали значних труднощів, корені яких зросли не на ґрунті екстернальних причин, а через суперечливу соціально-економічну політику держави. Тривале нехтування необхідністю проведення глибинних, але прозорих і раціональних суспільних перетворень призвело до деградації більшості суспільних інститутів, підірвало впевненість громадян у гарантії з боку держави їх базових прав і свобод, поставило під загрозу суверенітет України. Країні вкрай необхідна довгострокова програма національного розвитку, в основі якої мають бути заплановані темпи зростання, вищі від середньосвітових, без чого подолати хронічну відсталість не є можливим. У сучасному світі модель економічного розвитку може бути успішною тільки тоді, якщо вона не є відірваною від об'єктивних реалій, спирається на апробовані світовим досвідом економічні закони, враховує національні особливості й інтереси.

Список використаної літератури

1. О. Канцуров. Інституціоналізм як теоретико-методологічні засади сучасних реформ// Економіка України. - №5. - 2011. - с.15-22.
2. Г.А. Дмитренко, М.О. Кириченко. Соціальна відповідальність як імператив зворотнього зв'язку у системі державного управління//Економіка & Держава. - №8. – 2016. – с.12-18.
3. Я. Жаліло. Особливості реалізації економічної політики держави в умовах сучасних тенденцій суспільного розвитку// Економічна теорія. - №1. – 2016. – с.39-52.
4. Л.Жукова. Альтернативність економічного розвитку держави з погляду інституціонального підходу// Економічна теорія. - №2. – 2016. – с.33-45.
5. М.І.Зверяков. Уроки ринкової трансформації і Україні // Економіка України. - №8. – 2016. – с.7-25.
6. В.А.Голян. Економічна криза в Україні: феномен “голландської хвороби” та рецидив “ресурсного прокляття” // Економіка & Держава. - №7. – 2016. – с.4-15.

***Summary.** During 25 years its sovereignty, Ukraine overcame uneasy way of social and economic reforms in order to create and develop modern market economy, which should meet the requirements of society and occupy appropriate place among another world economies. However, expected results haven't been achieved. The most important precondition of independent development of Ukrainian economy in market principles is creation of efficient competitive business environment. Implementation of this task is charged on the state through whole spectrum of its regulating functions.*

***Key words:** government regulation, business, neoliberal concept, institutional environment, privatization, social responsibility, small and medium business, oligarchic capital.*

УДК : 658:330.44

Пармакли Д.М.,

*д.э.н., профессор кафедры экономики,
Комратский Государственный университет,
г. Комрат*

Дудогло Т.Д.,

*к.э.н., преподаватель кафедры бухгалтерского учета и финансов,
Комратский Государственный университет,
г. Комрат*

К ВОПРОСУ О ПРОБЛЕМАХ ЖИЗНЕСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Сельскохозяйственные угодья Республики Молдова расположены в зоне рискованного земледелия, эпицентром которого является южная зона страны, в частности, автономно-территориальное образование Гагаузия (АТО Гагаузия). Неблагоприятные погодные условия влияют не только на качество, но и не дают возможности произвести запланированный объем продукции, и как следствие получить необходимую прибыль. Сложные погодные условия, такие как жара и продолжительные периоды отсутствия осадков часто приводят к потерям урожая сельскохозяйственных культур. В результате чего могут полностью погибнуть посевы гороха, кукурузы на зерно, озимых культур или настолько снизить урожайность, когда их использование по назначению становится нецелесообразным. Специалисты, оценивая современную тенденцию изменения климата, приходят к выводу о наступающем потеплении. Проблемы опустынивания в таких условиях кажутся ныне не праздными [1, с.49-55].

Стабильность и устойчивость, таким образом, следует рассматривать как сложную экономическую категорию